

Baltgalvas grifu monitorings Izraēlā

Foto: Līga Matsoņa

Gamlas kanjons. Bultiņas norāda baltgalvas grifu ligzdu vietas.

2000. gada pavasarī šo rindu autorei bija iespēja divus mēnešus pavadīt Izraēlā, piedaloties baltgalvas grifu *Gyps fulvus* monitoringā Gamlas rezervātā, kur atrodas sugas lielākā kolonija Tuvajos Austrumos. Monitorings tur sāksis 1993. gadā, lai noskaidrotu, kādēļ samazinās grifu ligzdošanas sekmes, un ko iespējams darīt, lai tās uzlabotu un koloniju saglabātu.

Rīga – Telaviva – Gamla

Ja Latviju atstāj drēgnā, pelēkā martā un no lidmašīnas izkāpj 3000 km uz dienvidiem, apkārt ir ziedoša vasara, austrumnieciskā Telavivas pilsēta un visur – palmas. Pārnakšņoju jauniešu viesnīcā Vidusjūras krastā, un nākamajā rītā mani nogādā projekta bāzes nometnē Katzrinā, trīs stundu braucienā no Telavivas. Rezervāta automobilis ir tik grabošs un dubļains, ka atgriežas patikama realitātes sajūta. Katzrinā apmetos trīsistabu dzīvokli kopā ar angli Deividu un

francūžiem Mari un Laurentu. Monitoringu vada Mihala Fero (*Micbal Ferro*), un kopā ar pieciem rezervāta darbiniekiem projektā piedalās trīs četri brīvprātīgie no ārzemēm, bet skolu brīvdienās pievienojas arī vietējie ornitoloģijas entuziasti.

Projekta rīti sākas 7:40, kad iekāpjam rezervāta mašīnā, pēc 20 minūtēm esam kanjonā un dodamies katrs savās gaitās. Apkrāvusies ar mugursomu un teleskopu, kāpelēju pa kanjona nogāzēm, reģistrējot "savu" ligzdu novērojumus. Projekta dalībnieku uzdevumos ietilpst arī tūristu aizraidišana no ligzdu rajona – koloniju tiem ļauts novērot tikai no skatu punktiem. Mihala ik rītu uzstājīgi pārbauda, vai katram lidzi pietiekami daudz dzeramā ūdens. Rīti ir migļaini, dienas vidus svelme – spiedīga, bet jau ap pieciem saule sāk slidēt uz rietu un tūlīt strauji kritas arī gaisa temperatūra. Abās kanjona pusēs ir tanku poligoni. Manevri notiek pastāvīgi (šaudišanās sevišķi intensīva ir vakarā – dreb visa māja). Kad

Baltgalvas grifu *Gyps fulvus* mazulis ligzdā. Tikko uz kājas uzlikts alumīnija gredzens un radiatoraitājs.

apsēžos kanjona kraujas malā apēst pusdienām līdzīgu paņemtās sviestmaizes, virs galvas lido ap desmit grifu – gan baltgalvas, gan baltie grifi *Neophron percnopterus*.

Gamlas grifu kolonija un tās problēmas

Gamlā koncentrējusies lielākā daļa no Izraēlā ligzdojošajiem 60-70 baltgalvas grifu pāriem. Martā, kad ierodos, kanjonā ir 45 ligzdas. Tai skaitā 22 ligzdās ir mazuļi, desmit pāri vēl perē, trim mazuļi gājuši bojā, bet pārējiem olas pazudušas vai nav izšķīlušas.

Rezervātā tūristiem piedāvā redzēt senās Gamlas pilsētas drupas (ceļvežos uzsvēr iespēju, ka šo pilsētu kādreiz varbūt apmeklēja Kristus), 50 m augsto Gamlas upes ūdenskritumu un grifu koloniju. Baltgalvas grifu daudzums kanjonā tiešām ir bagātīgs (šeit uzturas arī ap 80-100 neligzdojošo putnu), un var rasties iespāids, ka sugai šeit nekā nedraud. Tomēr kolonijas vēsturē ir arī melnās epizodes. 1998. gadā vienā dienā gāja bojā 35 pieaugušie grifi – vismaz tik tika atrasti. Iemesls bija viena Golanas fermeru meģinājums iznīcināt viņa lopus apdraudošos vilkus. Saindēto govju ķermeni vilki pa nakti neapciemoja, toties dienā ieradās grifu grupa. Vairākus bez vecākiem palikušos grifēnus rezervāta darbiniekiem izdevās glābt, izaudzējot mākslīgi un atlaižot savvaļā. Izraēlā ik gadus atrod vairākus grifus, kas sporta pēc nošauti, gājuši bojā sadursmēs ar

elektrolīnijām vai saindējušies. Tomēr populācijas nākotnes izredzēs visnopietnākais apstāklis ir nevis atsevišķu pieaugušo putnu bojāejas gadījumi, bet gan zemās ligzdošanas sekmes.

Gamlas kolonijā ik gadus izaug tikai 13-15 mazuļi. Sākumā uzskatīja, ka zemajā produktivitātē vainojami traucējumi. Rezervātā sāka regulēt tūristu plūsmu, slēdzot tiem tiešu pieeju ligzdu rajoniem, un izdevās panākt arī, ka tuvumā izvietotās armijas daļas pārstāj mācību lidojumus koncentrēt virs kanjona. Tomēr ligzdošanas sekmes turpināja kristies. 1997. gadā sāka sekot katras ligzdas liktenim un pievērst uzmanību grifu barības avotam. Trīs gadu laikā no ligzdām ievāca ap 15 kroplu vai nobeigušos mazuļus. Vecākiem grifēnus jāapgādā ar kaļķa avotu – kaulu daļiņām, bet apkārtne tās atrodas maz, kad visur vairs nemētājas daudz saules ārditu skeletu. Izrādījās, ka grifi uz ligzdām sākuši nest plastmasas un stikla lauskas, bazalta šķembas un šāviņus, kuru teritorijā netrūkst. Mazuļi iet bojā, aizrijušies ar svešķermeņiem, vai – ja ierits svins – vēlāk cieš no saindēšanās, vai arī kalcija trūkuma dēļ cieš no rahīta.

Visus armijas atstātos šāviņus no apkārtnes aizvākt nav iespējams, tāpēc kanjonā ierīkoja grifu piebarošanas vietu, lai tos apgādātu ar visu vajadzīgo. Tajā regulāri izliek liellopu un teļu ķermeņus, ap tiem izbārstot arī sasmalcinātus kaulus kaļķa avotam. Tomēr grifi Gamlas piebarošanas staciju apmeklē mazāk nekā gaidīts. Piebarošanas vietas Golanā un Galilejā ir daudz iecienītākas, un pieņem, ka barotava kanjonā ir “par tuvu mājām”. Tikko kļūst zināms, ka apkārtne parādījies kāds liela dzīvnieka liķis, rezervāta darbinieki steidzas turp, lai izkaisītu arī kaulu drumslas.

Grifu ligzdošanas monitorings

Kanjonā novērojumus veic visām apdzīvotajām baltgalvas grifu ligzdām. Daļa no tām atrodas kanjona nogāzes klīnās alās, citas – uz klinšu radzēm zem klājas debess. Ligzdas novēro no kanjona pretējās puses, teleskopā sekojot pieaugušo grifu un mazuļu uzvedībai. Katrā novērojumā sesijā reģistrē visas uzvedības izpausmes (vairāk kā 50 dažādu variantu), un šie dati ļauj secināt, cik laika vecāki pavada pie mazuļa, kad un cik bieži to baro utt. Ligzda ir ārkārtīgi šaura

– gandrīz tikai viena guļoša putna platumā. Tās izklājumu veido zāle, niedres, zari. Stāsta, ka pirms ligzdošanas grifi līdzīgi aitām ganoties pļavās, kušķiem plūkdami zāli ligzdu izklāšanai. Pēc ārējā izskata ir neiespējami atšķirt baltgalvas grifu mātiti no tēviņa, pat ligzdošanas laikā ne, jo abi vecāki vienlīdz dalās gan perēšanā, gan mazuļa aprūpē, un novērojumu uzdevums arī neparedz vecāku rūpju dalītu reģistrāciju. Viens no vecajiem putniem pastāvīgi atrodas pie mazuļa, ar savu ķermeni to aizēnojot no saules. Vecāki mātiti baro no knābja knābī, vai – kad grifēns pazudis – atrijot barību uz ligzdas malas.

Paralēli reģistrē visus traucējumus – cilvēku vai dzīvnieku klātbūtni ligzdu rajonā, armijas manevrus, garāmbraucošas mašīnas u.tml. Tas ļauj analizēt stresa faktorus saistībā ar putnu reakciju – uztraukumu, ligzdas islaicīgu atstāšanu. Savukārt blakus ligzdojošie pāri satiek labi, lai gan daudzas ligzdas atrodas tuvu citai citai, dažas – tikai 2 m attālumā. Agresivitāte izpaužas galvenokārt pret uzbāzīgajiem vanagērgļiem *Hieraaetus fasciatus*, bet ne baltajiem grifiem, kas noteikti vainojami dažas baltgalvas grifu olas zudumā.

Dati par mazuļa uzvedību ļauj sekot tā aktivitātei un attīstībai. Ja novērojumi liecina par attīstības traucējumiem, iespējams laikus pārbaudīt grifēna stāvokli. Tā vienu no šī gada mazuļiem izņem no ligzdas rahīta ārstēšanai. Īsi pirms izlidošanas (70-90 dienu vecumā) visus mazuļus iezīmē ar gredzeniem, kuru numuri nolasāmi no attāluma. Vairākiem uzliek arī radiaradītājus, lai izsekotu šo putnu pārvietošanos.

Reizi mēnesī uzskaita visus kanjonā esošos baltgalvas grifus, tai skaitā daudzus neligzdotājus. Uzskaiti veic vēlā pēcpusdienā, kad visi grifi jau nometušie klintīs ar naktsguļu. Vismaz divreiz nedēļā braucam reģistrēt ligzdošanas sekmes arī citās kolonijās ārpus Gamlas.

Golanas kanjoni

200-400 m dziļie kanjoni veidojušies, kalnu upēm plakankalnē izskalojot cietos bazalta slāņus. Iecienītākās grifu ligzdas atrodas irdenajās joslās starp bazalta slāņiem. Kad irdenais slānis sairst, klinšu blūķi nobruk ielejā. Gamlas un Daljotas kanjonu savienojuma vietā paceļas 300 m augsta klints, kur Bronzas laikmeta

sākumā atradusies Gamlas pilsēta, bet tagad saglabājušās tikai drupas. No rītiem gājiens uz grifu novērošanas punktu Vecajā pilsētā ir ļoti skaists – no abām ielejām ceļas dūmaka un kaut kur miglā savu dziedamo dzied šakaļu bari (vienu ritu šakāli iztraucēju dažū metru attālumā). Toties dienas vidū Vecā pilsēta lidzinās pekles ceplim, jo atrodas svelmē un bezvējā zem kanjona malām.

Kanjonus bagātīgi apdzīvo sīkie dzīvnieki – dažādi rāpuļi, klinšu damani, kas pēcpusdienās grupiņās iznāk gozēties saulē, Indijas dzeloņcūkas, kas aktīvas vienīgi nakti, bet par to daudzumu liecina visur izbārstītās adatas, kalnu kazas, meža kaķi, karakali. Kritoši akmeņi un rukšķešana pastāvīgi atgādina par meža cūku klātbūtni. Rezervāts ir lieliska plēsīgo putnu koncentrēšanās vieta. Bez baltgalvas un baltajiem grifiem šeit ligzdo arī čūskērgļi *Circaetus gallicus*, vanagērgļu pāris u.c. Reti, ievēribas cienīgi viesi ir bārdainais *Gypaetus barbatus* un melnais grifs *Aegypius monachus*, arī pundurērglis *Hieraaetus pennatus*, kuru man laimējas redzēt. Martā un aprīlī pāri kanjonam virzās pavasara migrantu plūsma, tostarp baltie un melnie stārķi, arī mazie ērgļi *Aquila pomarina* un garkāju klijāni *Buteo rufinus*.

Kanjonu nabadzīgais augājs (zemie krūmi, sīkie kalnu ozoliņi) ir tieši tāds, kāds grifiem visvairāk pa prātam – klaja, labi pārskatāma ainava, kādā viegli atrast barību. Tomēr modernās izmaiņas lopkopības praksē noteikušas to, ka baltgalvas grifu galvenais barības avots (krituši lielie un vidēja lieluma mājlopi) vairs nav (un nebūs) tik bagātīgs kā pirms gadsimta, kad Izraēlā bija ap 1000 šīs grifu sugas pāru. Atšķirībā no melnā un baltā grifa, baltgalvas grifi nepievēršas sīkākai barības dzīvniekiem, un kanjonos kūsājošā dzīvība tos pabaro maz.

Vasarai ritot, kanjons pamazām sāk dzeltēt. Atrodam jaunu čūskērgļu ligzdu. Viens no neveiksmīgajiem baltgalvas grifu pāriem atkārtoti izdēj olu (reta, tāpēc priecīga vēsts). Izšķīlās vairāki jauni mazuļi, sagādājot darbu jaunajai projekta dalībnieku maiņai. Dodos mājup uz Latviju, bet Gamlas grifu monitoringa sezona turpināsies līdz vēlam rudenim.

LIGA MATSONE